

УДК 37(477)(092)

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Олена Кірдан, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-7295-4722

E-mail: kirdan_olena@ukr.net

У статті на основі хронологічного критерію та врахування аспектів інформації, що міститься у джерелі, виокремлено та схарактеризовано п'ять груп джерел дослідження педагогічних ідей М. Леонтовича: праці М. Леонтовича; архівні джерела; енциклопедичні видання; інтерпретаційні видання; спогади, листи та документальні ювілейні видання. Проведений аналіз дозволив констатувати, що в працях сучасних дослідників акцентовано на використанні творчої спадщини М. Леонтовича у професійній підготовці майбутніх педагогів-музикантів та уроках у закладах освіти; впливу музичної спадщини композитора на формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти.

Ключові слова: історія вітчизняної педагогіки; Микола Леонтович; джерельна база; педагогічні ідеї; персоналія; методи історико-педагогічних досліджень; музична освіта; ювілей.

MYKOLA LEONTOVYCH'S PEDAGOGICAL IDEAS: THE SOURCE BASE OF RESEARCH

Olena Kirdan, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-7295-4722

E-mail: kirdan_olena@ukr.net

The urgency of the study is due to the need to determine the source base of the study of pedagogical ideas of M. Leontovych in the context of the formation and development of domestic music education. The aim of the article is to comprehend modern approaches to the pedagogical ideas of Mykola Leontovych and to conclude the source base of their research. Achieving the purpose of the article allowed the use of general scientific methods (historical, retrospective, chronological, analysis, synthesis, classification, specification, comparison, generalization) and general methods of historical and pedagogical research (biographical and method of historical actualization). The classification of the source base for the study of pedagogical ideas of M. Leontovych was carried out according to the chronological criterion and the criterion of taking into account aspects of the information contained in the source. Based on these criteria, five groups of sources were identified and characterized: the works of M. Leontovych; archival sources; encyclopedic editions; interpretive publications; memoirs, letters and documentary anniversaries. It is emphasized that the source base of research of pedagogical ideas on M. Leontovych is diverse and significant in volume. application of forms, methods and techniques of teaching in lessons in educational institutions; the influence of the composer's musical heritage on the formation of value orientations of students. Analysis of dissertations and monographs showed low

representativeness of such studies, which indicates the need to substantiate the pedagogical ideas of Leontovych in the context of the development of national music education in historical retrospect, taking into account socio-political, socio-cultural and cultural-anthropological determinants.

Keywords: *history of domestic pedagogy; Mykola Leontovych; source base; pedagogical ideas; personalities; methods of historical and pedagogical research; music education; anniversary.*

Уособленням золотого фонду української еліти є непересічна особистість – український композитор, збирач музичного фольклору, видатний майстер та автор близько двохсот обробок народних пісень, талановитий хоровий диригент і педагог, новатор та невтомний пропагандист музичної освіти, організатор першого українського симфонічного оркестру та хорової капели, автор підручника «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» – Микола Дмитрович Леонтович. Серед видатних українців його постать є найзначимішою за внеском у розвиток вітчизняного та світового музичного мистецтва.

Дослідження персоналій, які складають нині окремих напрям історико-педагогічної науки, є однією із провідних тенденцій наукових досліджень. У 2022 р. минає 145 років від дня народження Миколи Дмитровича Леонтовича. Його ім'я для широкого загалу громадян України асоціюється із майстерною хоровою обробкою української народної пісні «Щедрик».

Вивчення педагогічних ідей та життєвого шляху М. Леонтовича з різною інтенсивністю та вектором спрямованості триває донині. Не всі аспекти однаковою мірою привертати увагу дослідників, про що свідчить не лише кількість робіт, присвячених проблемі, а й широта та різноплановість дослідницьких завдань. Однак показово, що праці, присвячені життєвому шляху та творчості М. Леонтовича, з'явилися у першій половині ХХ ст.

Розвиток музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. схарактеризовано у дисертаційній роботі О. Михайличенка [5]. Хорову творчість М. Леонтовича в системі сучасної музичної освіти схарактеризовано О. Цехмістро [7].

До 140-річчя з дня народження М. Леонтовича Вінницьким обласним краєзнавчим музеєм проведено науково-практичну конференцію «Микола Леонтович: музична легенда Поділля» [4], матеріали якої є цінним фактологічним матеріалом досліджуваної проблеми, та опубліковано бібліографічний покажчик «Микола Леонтович – славетний український композитор» [3]. Разом з тим, спеціальної наукової розвідки, що мала б на меті з'ясувати джерельну базу дослідження педагогічних ідей М. Леонтовича у контексті становлення й розвитку вітчизняної музичної освіти не виявлено й донині.

Метою статті є осмислення сучасних підходів до педагогічних ідей Миколи Леонтовича та укладання джерельної бази їх дослідження.

Для формування та аналітичної обробки джерельної бази дослідження педагогічних ідей М. Леонтовича використано загальнонаукові методи (історичний, ретроспективний, хронологічний, аналіз, синтез, класифікація, конкретизація, порівняння, узагальнення); загальні методи історико-педагогічних досліджень (біографічний – для опрацювання персоналії М. Леонтовича; метод історичної актуалізації – для концентрування уваги на педагогічних ідеях М. Леонтовича, що мають наукову і практичну цінність для сучасності).

Мета статті визначила вибір джерел, залучених до вивчення проблеми. Системний підхід зумовив використання різних за видами та інформаційною насиченістю джерел, що висвітлюють життєвий шлях та музично-педагогічну діяльність М. Леонтовича.

На основі узагальнення підходів істориків педагогіки Н. Голубничої та О. Петренко класифікацію джерельної бази дослідження педагогічних ідей М. Леонтовича здійснено за хронологічним критерієм і критерієм урахування аспектів інформації, що міститься у джерелі. На основі вказаних критеріїв виокремлено п'ять груп джерел: праці М. Леонтовича; архівні джерела; енциклопедичні видання; інтерпретаційні видання; спогади, листи та документальні ювілейні видання.

Перша група – праці М. Леонтовича, які мають величезне значення для дослідження його музично-педагогічної спадщини. До цієї групи нами зараховано такі праці:

- Колядки та щедрівки: в обробці К. Стеценка, М. Леонтовича та В. Ступницького / упоряд. П. Терпило. Київ: Газетно-журнальна друкарня, 1918. 19 с.
- Колядки. К.: Міністерство мистецтв. Музичний відділ, 1918–1919. 1 парт. (Бас, 8 с.). Вид. № 15.
- Леонтович М. Д. 3 народні пісні К., 1918. 4 с.
- Леонтович М. Д. 3-й випуск хорів. К., 1918–1919.
- Леонтович М. Д. Дві народні пісні: 1. Ой темная ніченька; 2. Зеленая та ліщинонька: Мішаний хор. К., 1919. 8 с.
- Леонтович М. Д. Збірка статей та матеріалів / АН УРСР. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського / упор. та зредаг. В. Довженко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1947. 104 с.
- Леонтович М. Музичні твори. Перевірив і примітки подав Я. Юрмас. Київ – Харків, 1930–1931. Зб. 2–8.
- Леонтович М. Музичні твори / під ред. П. Козицького. Київ: 1924–1925. Зб. 1–6.
- Леонтович М. Народні пісні. Київ: Дніпросоюз, 1921. Десятки II–V.
- Леонтович М. Д. Ой, гордо пишній пан-господарю. Ой, там за горою: Мішаний хор. К., 1918. 4 с.
- Леонтович Микола. Хорові твори. Ред.-упор. В. М. Кузик. Київ: Муз. Україна, 2005. 376 с.
- Леонтович М. Практичний курс навчання співу в середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора) / упор. Л. О. Іванова. Київ: Муз. Україна, 1989. 136 с.
- Леонтович М. Хорові твори на народнопісенні теми (з неопублікованого) / Упор. і ред. Б. Луканюка. Київ : Муз. Україна, 1987. 24 с.
- Леонтович М. Хорові духовні твори / упор. та вступ. ст. В. Іванова. Київ: Муз. Україна, 1993. 128 с.
- Сольфеджіо: початковий курс на 1 і 2 голоси / [упоряд. М. Д. Леонтович]. Київ: Міністерство Народної Освіти. Музичний відділ, 1918. 52 с.

Друга група – архівні джерела Інституту рукопису Національної бібліотеки

України ім. В. І. Вернадського, Державного архіву Вінницької області, музею М. Леонтовича с. Марківка Теплицького району Вінницької області. Цінними для дослідження виявилися насамперед такі фонди та архівні джерела:

- Особовий архів М. Леонтовича. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Ф. І; Ф. 50.
- Леонтович М. Літургія св. Іоанна Златоустого. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Ф. І. Од. зб. 36424. 20 арк.
- Леонтович М. «Пам'ятна книжка (щоденник)». *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Ф. І. Од. зб. 36457. 47+28 арк.

Третю групу складають енциклопедичні вітчизняні (словники, енциклопедії) та закордонні (*Encyclopedia of Ukraine*. Toronto, 1985–1993. Vol. 1–5) видання, у яких схарактеризовано життєвий шлях та здобутки М. Леонтовича.

Четверта, умовно виокремлена нами група, охоплює інтерпретаційні джерела: монографічні та дисертаційні роботи, наукові статті, брошури. Ця група є найрепрезентативнішою, оскільки науковий інтерес до життєвого шляху та музично-педагогічної спадщини М. Леонтовича характеризує вітчизняних та закордонних дослідників.

Дисертаційні дослідження творчого доробку М. Леонтовича представлені трьома роботами. У 1980 р. Б. Луканюк захищено дисертаційну роботу з мистецтвознавства на тему «Народнопісенний тематизм у творчому стилі Миколи Леонтовича». Згодом, у 1983 р., Л. Іванова захистила дисертаційну роботу «Педагогічна спадщина Н. Д. Леонтовича». Проблемам текстологічного дослідження рукописної спадщини М. Леонтовича присвячено дослідження В. Кулик, що захищено у 2011 р.

У працях М. Гордійчука, В. Дяченка, В. Пугач та інших, що опубліковані у 1970–1980-х рр. схарактеризовано життєвий шлях та творчість М. Леонтовича.

У четвертій групі праць найчисельнішим складником є статті у наукових виданнях. Так, О. Коменда постать М. Леонтовича розглядає як універсальну творчу особистість та доходить висновку, що «універсалізм його особистості зумовлений поєднанням п'яти видів діяльності, три з яких визначено як провідні: педагогічна, диригентська і композиторська; дві як допоміжні – фольклористична і музично-громадська» [1]. Дослідниці І. Терешко та Л. Пшемінська схарактеризували особливості мистецько-українознавчих педагогічних поглядів М. Леонтовича та П. Тичини в контексті музичної освіти [6]. Актуальність музично-педагогічної спадщини М. Леонтовича для розвитку сучасної системи освіти окреслено у дослідженні І. Мартиненко [2].

Констатуємо, що життєвий шлях та діяльність видатного композитора стали предметом наукових пошуків Н. Величко, М. Гордійчук, А. Завальнюка, Л. Іванової, Л. Кобільник, С. Процик, Н. Сізової, Є. Федотова та ін. Низка сучасних підходів до аналізу педагогічних ідей та творчої спадщини М. Леонтовича представлено у таких роботах:

- Аліксійчук О. С. Астральна символіка українських народних пісень у хорових обробках М. Д. Леонтовича. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 265–270.

- Батюк Н., Поповська Д., Шанявська А. Осягнення художніх образів народних пісень в обробці М. Леонтовича як шлях формування гуманістично-ціннісних орієнтацій студентів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 275–280.
- Вавренчук І. Виявлення західноєвропейської сецесійної моделі в українській музиці на прикладі опери М. Леонтовича «На Русалчин Великдень». *Наукові збірники Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка*. 2017. Вип. 41. С. 72–83.
- Головань Т. К. Використання творчої спадщини М. Леонтовича у фаховій підготовці майбутніх педагогів-музикантів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2016. № 2. С. 4–10.
- Гріньова В. В. Використання творів М. Леонтовича на уроках сольфеджіо. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 275–283.
- Завальнюк А. Ф. Особливості музичної творчості українського композитора Миколи Леонтовича. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2016. Вип. 24. С. 56–62.
- Завальнюк А. Духовні твори М. Д. Леонтовича. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2018. Вип. 26. С. 34–39.
- Заверуха С. І. Наслідування художніх принципів обробки народних пісень М. Леонтовича у творчості його послідовників. (С. Людкевича). *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2013. Вип. 2. С. 36–40.
- Пшемінська Л. Духовно-сакральна музична спадщина М. Леонтовича як важливий чинник формування у молодого покоління ціннісних орієнтацій. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Одеса*. 2020. Вип. 30. С. 57–65
- Терешко І., Пшемінська Л. Фольклористичний доробок М. Леонтовича у контексті Нової української школи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань 2020. Вип. 4. С. 156–164
- Цехмістро О. В. Духовна вокально-хорова музика Миколи Леонтовича в контексті сучасної культури України. *Культура України. Серія: Мистецтвознавство*. 2015. Вип. 51. С. 107–117.
- Ярова М. В. Використання ідей М. Леонтовича у професійній підготовці педагогів-музикантів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 453–456.
- Ятло Л. Духовна музика в творчості М. Д. Леонтовича. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6(2). С. 273–278.

Отже, у працях сучасних дослідників акцентовано на використанні творчої спадщини М. Леонтовича у професійній підготовці майбутніх педагогів-музикантів; застосуванні форм, методів та прийомів навчання на уроках у закладах освіти; впливу музичної спадщини композитора на формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти.

До *п'ятої групи* належать спогади, листи, документальні ювілейні видання, присвячені М. Леонтовичу, які допомагають з'ясувати роль визначного українського композитора у становленні та розвитку вітчизняної музичної освіти. Науково цінні погляди у цьому та інших аспектах представлені у працях А. Завальнюка, М. Гордійчук та ін.

- Бец О. Д. Микола Дмитрович Леонтович у спогадах сучасників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 201–205.
- Микола Леонтович: Спогади, листи, матеріали / упор. В. Іванов. Київ: Муз. Україна, 1981. 238 с.
- Завальнюк А. Микола Леонтович: Дослідження, документи, листи: До 125-річчя від дня народження. Вінниця: Поділля-2000, 2002, 256 с.
- Завальнюк А. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори. (До 130-ї річниці від дня народження) / упор. А. Ф. Завальнюк. Вид. 2-е. Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. 272 с.
- Гордійчук М. «Пам'ятна книжка». До 100-річчя від дня народження М. Д. Леонтовича *Музика*. 1977. № 2. С. 30–31.
- Микола Леонтович: музична легенда Поділля: матеріали науково-практичної конференції до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича, 13 грудня 2017 р. / Він. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. Висоцька. Вінниця, 2019. 186 с.

Таким чином, джерельна база дослідження педагогічних ідей М. Леонтовича є різноплановою та значною за обсягом. Огляд джерельної бази з досліджуваної проблеми виявив високу репрезентативність різнопрофільних та різновидових джерел, які, на наш погляд, потребують подальшого наукового осмислення, аналізу та узагальнення. Аналіз тематики дисертаційних та монографічних робіт продемонстрував низьку репрезентативність такого виду досліджень. Це свідчить про потребу обґрунтування педагогічних ідей М. Леонтовича у контексті розвитку вітчизняної музичної освіти в історичній ретроспективі з урахуванням суспільно-політичних, соціокультурних та культурно-антропологічних детермінант.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в упровадженні спадщини М. Леонтовича у сучасну практику музичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коменда О. Постаць Миколи Леонтовича у світлі концепції творчого універсалізму. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2017. Вип. 120: Історія музики: проблеми, процеси, персони. С. 225–252.
2. Мартиненко І. Актуальність музично-педагогічної спадщини М. Д. Леонтовича для розвитку сучасної системи освіти. *Мистецька освіта : історія, теорія, технології*. Харків: ХНПУ, 2017. С. 50–69.
3. Микола Леонтович – славетний український композитор: біобібліогр. покажч. / упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; уклад. О. І. Кізян. Вінниця, 2017. 412 с.
4. Микола Леонтович: музична легенда Поділля: матеріали науково-практичної конференції до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича (Вінниця, 13 груд. 2017 р.). Вінниця: Він. обл. краєзн. музей, 2019. 186 с.
5. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині

- XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2007. 40 с.
6. Терешко І., Пшемінська Л. Мистецько-українознавчі компоненти педагогічних поглядів М. Леонтовича та П. Тичини. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2021. Вип. 42. С. 228–234.
 7. Цехмістро О. В. Духовна вокально-хорова музика Миколи Леонтовича в контексті сучасної культури України. *Культура України. Серія: Мистецтвознавство*. 2015. Вип. 51. С. 107–117.

REFERENCES

1. Komenda, O. (2017). Postat Mykoly Leontovycha u svitli kontseptsii tvorchoho universalizmu [The Figure of Mykola Leontovych in Light of the Concept of Creative Universalism]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoh, issue 120*, 225–252 [in Ukrainian].
2. Martynenko, I. (2017). Aktualnist muzychno-pedahohichnoi spadshchyny M. D. Leontovycha dlia rozvytku suchasnoi systemy osvity [The relevance of the musical and pedagogical heritage of M. D. Leontovich for the development of a modern education system]. *Mystetska osvita: istoriia, teoriia, tekhnolohii*, 50–69 [in Ukrainian].
3. Mykola Leontovych – slavetnyi ukrainskyi kompozytor. (2017). Vinnytsia: Vinnyts. OUNB im. K. A. Timiriazieva [in Ukrainian].
4. Mykola Leontovych: muzychna lehenda Podillia: proceedings of the Scientific and Practical Conference (2019). Vinnytsia: Vin. obl. kraiezn. muzei [in Ukrainian].
5. Mykhailychenko, O. V. (2007). Muzychno-estetychne vykhovannia ditei ta molodi v Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. *Doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
6. Tereshko, I., Psheminska, L. (2021). Mystetsko-ukrainoznavchi komponenty pedahohichnykh pohliadiv M. Leontovycha ta P. Tychyny. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, issue 42*, 228–234 [in Ukrainian].
7. Tsekhmistro, O. V. (2015). Dukhovna vokalno-khorova muzyka Mykoly Leontovycha v konteksti suchasnoi kultury Ukrainy [Spiritual vocal and choral music by Mykola Leontovych in the context of contemporary culture of Ukraine]. *Kultura Ukrainy. Serii: Mystetstvoznnavstvo, issue 51*, 107–117 [in Ukrainian].